

veřejného v činnosti firmy. Tento nápadný rys neunikl pozornosti historiků, stačí uvést přehlednou studii François Hincera z roku 1971 pojednávající o zdanění Francouzů za Starého režimu. Výběr nepřímé daně byl od 17. století pronajímání čtyřiceti (později šedesáti) soukromníkům, kteří po složení příslušné kauce vybírali daně ve vlastní režii a přebytek si ponechávali. Jejich 30 000 výběřčích, pokladníků a kontrolorů však bylo považováno za veřejné funkcionáře a chráněno královskou mocí. Prolínání soukromého a veřejného spojuje toto správní podnikání s předkapitalistickými formami správy, a to i přes značně pokročilou byrokratickou charakter této soukromé správní firmy je podtržen tím, že zisky podnikatelů zde neplynou z vykořisťování námezdních zaměstnanců, ani nejsou investovány zpět do podniku, neboť není zapotřebí zvyšovat provozní kapitál, má-li být dosaženo vyšší míry zisku prostřednictvím daňových výběřčích.

Práce Vidy Azimi se soustřeďuje především na sociologickou problematiku, souvislosti historické a ekonomické ustupují do pozadí. V tomto smyslu je studie srovnatelná snad jen s prací Yvese Duranda „Finance a mecenáši“ z roku 1976. Také on líčí Ferme générale jako nátlakovou skupinu, která dokázala využívat permanentní finanční tísně krále a jeho dvora k tomu, aby monopolizovala výběr třetiny až poloviny státních příjmů. Durandova práce nám řekne více o způsobu života nájemců daní i o jejich pozici v sociální struktuře předrevoluční Francie. Studie Vidy Azimi poskytuje více dokumentačního materiálu a je důkladná při interpretaci archivních pramenů, což umožňuje v drobnostech poopravit některé názory dřívějších badatelů (Pierre Roux, Roland Mousnier aj.).

Soudím, že právě práce tohoto typu jsou velmi potřebné pro naši sociologii, má-li se zbavit jednoho ze svých hlavních nešvarů — své pouze deklamované historičnosti doprovázené neoformalistickým ignorováním všeho, co se vymyká elementárností jednoduše zapamatovatelných schémat.

Jan Keller

Ines Alberdi y Pilar Escario: *Estudio sociológico sobre las viudas en España*. Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid 1987, 122 str.

Práce je zaměřena na problematiku neúplné rodiny, jež vznikla v důsledku úmrtí muže. Autorky pracovaly metodou 12 diskusních skupin a přímými rozhovory s vdovami tří věkových skupin: do 35 let, od 35 do 50 let a staršími 50 let. Obě mají značné zkušenosti v sociálním výzkumu, zaměřeném na problematiku postavení ženy ve španělské společnosti. Společenská pozice vdov představuje ve Španělsku závažný sociální problém, protože jejich domácnosti jsou největší skupinou mezi neúplnými rodinami. Vdovy pokročilejšího věku tvoří nadto skupinu s nejnižším vzděláním a nejnižšími příjmy.

Studie je rozložena do šesti tematických celků. První popisuje stav vdovství z hlediska analýzy sociálně historických podmínek současné situace a perspektiv dalšího vývoje. Na datech nejnovějších cenů dokazují Alberdiová a Escariová přetrvávající závislost žen na pracovních příjmech mužů. Pouze 2 % ze sta žen starších 65 let má nárok na důchodové zabezpečení z vlastní práce, ostatní žijí z důchodu manžela nebo jsou závislé na materiální výpomoci své rodiny nebo orientační rodiny. Tato závislost, jež se odráží v rovině materiálních, rodinných a emocionálních vazeb, způsobuje, že ztráta manžela se stává nejen problémem osobním, ale i sociálním.

V dalších kapitolách modelují autorky z diskusí a rozhovorů s vdovami obraz

života španělské ženy po úmrtí manžela. Všímají si změn, kterým se musí přizpůsobit, emocionálních vztahů a těsnějšího přimknutí se ke své orientační rodině. Konstatují značnou idealizaci postavy zemřelého manžela a výrazný sentiment osamělosti.

Sítě jejich sociálních a rodinných vztahů se dostává do popředí zájmu autorek ve dvou následujících kapitolách. Dominantním se stává vztah ženy k dětem; zde kvalitativně rozlišují vztah k synům a vztah k dcerám. Autorky si v této souvislosti všímají i nově definovaných vztahů k přátelům. Na bázi metody rozhovoru s respondentkami rekonstruují a zobecňují životní a materiální problémy vdov s možností pracovního uplatnění.

Ines Alberdi a Pilar Escario upozorňují na to, že fenomén vdovství přináší sebou nutnost rychlé adaptace na změněné sociální, rodinné a ekonomické podmínky. Tyto změny nejsou dány pouze pocitem prudkého přesunu z jedné společenské pozice do druhé, ale i přijetím nové identity a hodnocení ve společnosti. Osamělost a nabytá nezávislost, kterou vdovství sebou přináší, se přímo odráží v nové definici jejich vlastního já a činí vdovy senzibilnější k možným perspektivám životních trajektorií.

Teprve v důsledku odborně vedených rozhovorů o svém minulém a současném životě si vdovy uvědomily vlastní závislost na manželském partnerovi. Především mladší vdovy si v redefinované sociální situaci uvědomovaly hodnotu vzdělání, studia, profesionální kvalifikace a vlastní pracovní aktivity jako formy sebezajištění v budoucnosti.

Jedním z námětů rozhovorů v diskusních skupinách byla i možnost druhého sňatku a to proto, že v některých společnostech je nové manželství přirozeným ukončením stavu vdovství. Ve Španělsku však nejsou další sňatky vdov příliš časté, přestože společnost i zákon je sociálně i legálně umožňuje. V tomto ohledu se však chování mužů a žen liší. Vdovci uzavírají nová manželství mnohem častěji než vdovy. Tato skutečnost je do jisté míry ovlivněna i menším počtem vdovců než vdov.

Uzavření dalšího sňatku ovlivňuje i řada faktorů, k nimž patří zejména věk ženy, počet dětí a jejich stáří. U mužů působí faktor dětí spíše jako akcelerátor nového sňatku, zatímco u žen jako výrazný retardační činitel. Rozhodnutí pro další sňatek ovlivňuje také sociální vrstva a pozice, kterou vdova v ní zaujímá. Vdovy s nízkými příjmy jsou k dalšímu manželství více motivovány ekonomickými důvody; ženy se středními příjmy a především ženy, které jsou zabezpečeny důchody (na které novým sňatkem ztrácejí nárok) přistupují k možnosti nového sňatku velmi zdrženlivě. Alternativa nového manželství je pro ně spojena spíše s očekáváním osobnostních kvalit, oboustranné emocionální satisfakce než se sociálně ekonomickou výpomocí a zlepšením materiální situace.

Vdovy střední společenské vrstvy vidí velmi realisticky obtížnou splnitelnost svých očekávání. Postoje vdov disponujících vyššími finančními zdroji byly podobné. Tato podobnost je dána jejich širší možností začlenit se do sociálních vztahů zahrnujících jak ženy, tak muže. V této skupině jsou však i ženy, pro které druhé manželství představuje nutnou rekvizitu pro plnohodnotné zapojení se do tradičních sociálních aktivit španělské společnosti.

Věk vdovy hraje v postojích k dalšímu sňatku také významnou roli. Mladé vdovy vkládají více nadějí do manželství jako „institute“, která přispěje ke společenské saturaci jejich života, neboť jsou zvláště citlivé na společenskou diskriminaci osamělých žen. U mladých vdov se možnost druhého sňatku jeví jako volba mezi osamělostí a relativní svobodou. Pro ženy středního věku znamená stav vdovství jistou rekuperaci nezávislosti, pro mnohé je to první možnost samostatného rozhodování o vlastním životě. Sňatkem se totiž zbavily dohledu otce, úmrtím muže kontroly manžela a najednou žijí nezávisle bez přímého mužského dohledu. Tato absence kontroly, tato svoboda je však na druhé straně doprovázena pocitem osamělosti.

Výraz těchto protichůdných vnitřních pocitů je manifestován ve spontánním právní nalézt nového partnera a nový citový vztah. Nové manželství však sebou přináší novou závislost a vdovy jsou extrémně citlivé na maskulinní dominanci, která je ve španělské rodině běžná a naprosto nezastíraná. Ambivalentnost jejich postojů způsobuje, že se nechtějí vdávat, přestože touží po citovém vztahu.

Dichotomií osamělost — svoboda některé vdovy kompenzují tím, že navážou intimní vztah s mužem, jehož konečným cílem není manželství. Takové svazky ovšem nejsou ani v dnešní španělské společnosti příliš časté a mohou si je dovolit pouze ženy v dobré ekonomické situaci — ta je základním předpokladem emancipace a nezávislosti. Především ženy s vyššími příjmy nechtějí tyto zdroje své nezávislosti vyměnit za manželství, neboť toto se může velmi rychle proměnit v řadu emocionálně nespokojivých závislostí.

Z rozhovorů se sledovaným souborem žen vyplynul autorkám tento závěr: manželská smlouva je v podstatě směna sexu ze strany ženy za ekonomické zajištění poskytované mužem. Tento přístup je umožněn tím, že španělské ženy nejsou vychovávány k uvědomělé sexualitě která je nadto výchovou potlačována.

Práce je svým pojetím a zaměřením v sociologické i psychologické literatuře ojedinělá. V empirické rovině přináší zajímavé postřehy a informace o sociální skupině žen, jejichž existence je v literatuře zpravidla přecházena. Jistým nedostatkem práce ale je, že vedle „měkkých“ dat, na kterých je studie založena, autorky nepoužily i dat „tvrdších“, která by umožnila začlenit závěry do širších souvislostí. V práci není uveden počet respondentek a výběr lokalit, který je soustředěn na velká města, nepokrývá problematiku venkovských vdov. Tento metodický přístup v sobě chová jisté pozitivum, protože ženy z velkých měst jsou otevřenější k emancipačním tendencím, jejichž vlna musí zákonitě postihnout i Španělsko. Až na tyto aspekty je práce podnětná i pro náš sociální výzkum, který zatím nechává vdovy stranou pozornosti.

Liliana Nerudová